

Григорій Васянович¹, д-р пед. наук, професор, Андрій Щеглов²
(¹Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
²Національна академія Сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного)

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ІВАНА ФРАНКА В ОСМИСЛЕННІ СУТНОСТІ ВІЙНИ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

Аналізуються погляди видатного українського мислителя І. Франка на сутність, причини і наслідки війни. На думку І. Франка, війни поділяються на справедливі (прогресивні) і несправедливі (реакційні). Справедливими І. Франко вважав національно-визвольні війни, які приводили народи до свободи і незалежності. Несправедливі (реакційні) війни готувалися і розв'язувалися царями, королями, імператорами. Головною причиною війни вчений вважав недосконалі соціально-економічні відносини, реакційну політику правлячих класів.

Ключові слова: війна, причини війни, справедлива війна, несправедлива війна, типологія війни, наслідки війни.

H. Vasianovych, A. Shcheglov

METHODOLOGICAL MEANING OF IVAN FRANKO'S SCIENTIFIC HERITAGE IN COMPREHENSION THE NATURE OF WAR AS A SOCIAL PHENOMENON

Opinions of the notable Ukrainian notionalist Ivan Franko on the war nature, causes and consequences are analyzed in the article. According to Franko, wars can be divided into fair (progressive) and unfair (reactionary). Franko considered wars of nation liberation to be fair, because they lead nations to freedom and independence. Unfair (reactionary) wars were prepared and started by kings, tsars, emperors. The main reason of the war in the scholars opinion was imperfect social and economic relationships, reactionary policy of upper classes.

Key words: war, war reasons, fair war, unfair war, war typology, war consequences

Постановка проблеми. Відомий флотоводець С. Макаров застерігав: «Пам'ятай війну!». Це застереження є надто актуальним сьогодні. Український народ третій рік поспіль потерпає від цинічно нав'язаної йому Росією «гібридної», за своєю сутністю – злочинної війни. Від агресії вже постраждало близько двох мільйонів людей. За даними ООН, вимушено переселеними особами стали 1 283 700 осіб, з них 17 % – діти. Від 20 лютого 2014 р., під час військової агресії в середньому 330 дітей ставали вимушеними переселенцями щодня. Кількість дітей, які втратили батьків у зоні АТО визначити важко, через те, що ті, що не повернулися з АТО є визнані загиблими, особливо з числа добровільних батальйонів [1].

І. Франко, як різнобічно обдарований вчений, як людина, що гостро переймалася людським горем, соціальними проблемами, присвятив аналізу походження і сутності війни значну кількість наукових, публіцистичних і художніх праць, зокрема: «Війна і військо в наших часах», «Хмельниччина 1648-1649 років в сучасних віршах», «Студії над українськими піснями», «Самійло Кішка», «Петрії і Довбушуки» та ін. У цих та інших публікаціях І. Франко намагався дослідити причини виникнення тієї чи іншої війни, з'ясувати роль війни у суспільному розвитку, а також висвітлити роль і вплив особистості на хід війни тощо. Залежно від змісту політики, яка продовжувалася у конкретній війні, мислитель поділяв війни на справедливі і несправедливі, реакційні і прогресивні, за масштабами – локальні, широкомасштабні і світові тощо. Як гуманіст, І. Франко за своєю світоглядною позицією, рішуче засу-

джував війну як нелюдський спосіб розв'язувати спірні питання, що виникають у процесі суспільного розвитку. Вчений висловлював оптимістичну думку, згідно з якою, війну, як соціальне явище, можна подолати на засадах культурного, цивілізованого розвитку людства, братерської любові і взаємоповаги народів. Сучасний стан суспільного розвитку, на жаль, залишає мало місця для оптимізму: небувалий сплеск тероризму, насилля і агресії стали супутниками людського поступу.

Метою цієї статті є аналіз поглядів видатного українського вченого, мислителя – Івана Франка, на причини походження і сутність війни.

Основний зміст викладу матеріалу. Аналіз деяких положень І. Франка стосовно окресленої проблеми здійснювали Г. Божук, Р. Горак, В. Грабовецький, В. Пальок, П. Сохань, Ф. Стеблій, В. Чорний та ін. Вчені у своїх дослідженнях пріоритет надавали питанням національно-визвольного руху у творчій спадщині І. Франка, і побіжно торкалися загальної проблематики, а тому розуміння причин війни, її сутності і змісту залишалися поза увагою багатьох науковців. Отже, на нашу думку, варто передусім звернутися до самого поняття «війна» у розумінні Великого Каменяря.

У статті «Війна і військо у наших часах» І. Франко писав: «...війна є найсильнішим вузлом суспільно-економічних порядків, котрі в конечності становлять основу і підвалину всіх прочих явищ політичного і духовного життя людей» [3, с. 169]. Наведене положення засвідчує, що сутність поняття «війна» мислитель пов'язував передусім із суспільно-економічними чинниками, які визначають політичний і духовний стан людського суспільства. Безумовно, цей взаємозв'язок у поглядах філософа – І. Франка, носить діалектичний характер, а тому у подальшому аналізі він обґрунтовував надзвичайно великі впливи політики, права, інших форм суспільної свідомості, як на економічні відносини, так і на процес підготовки до війни, реальні можливості її виникнення, хід і кінцевий результат.

Тут, на нашу думку, варто звернути увагу на те, що позиція І. Франка розходиться не лише з класичним визначенням німецького військового теоретика й історика К. Клаузевіца про те, що війна є продовженням політики, але іншими, насильницькими засобами, а й з класиками марксизму-ленізму, які практично копіювали це положення [2, с. 151]. Отже, позиція І. Франка нами розглядається як більш сутнісна і змістовна. На основі сформульованого поняття І. Франко аналізує причини виникнення війн. Ретельно дослідивши кількісний стан проблеми, вчений із великим занепокоєнням наводить сумну статистику, згідно з якою, за останні тридцять років ХІХ століття велось понад двадцять кривавих і руйнівних війн, не беручи до уваги ті війни і різанину, які вели між собою різні «дикарі». Як цікавий штрих до сказаного: І. Франко зазначав, що по обидві сторони цих воєн стояли освічені люди. Мислитель заперечував висновок французького публіциста Леруа-Больє, який надто ідеалізував сучасний йому світ і писав, що доба ХІХ ст. – це доба людинолюбства, взаєморозуміння і гуманності, що будімо люди живуть у світлий час науки, демократії і свободи. І. Франко розвіяв цю ілюзію, він наголошував, що існує стара як світ рана – війна, вона суперечить всім принципам цивілізації. Стан війни – це ненормальний стан існування людства. Війна забирає не лише матеріальні, а й духовні здобутки людства, а головне, вона забирає людські життя, і то життя найкращих, наймолодших. «... Війна, що, раз у раз висячи над нашими головами, пожирає навіть у часах суспокою майже половину суспільних достатків, котра спиняє або обалює наші хоч і найлегальніші починання, наші хоч і найкраще обдумані наміри і здушує в самім зароді духа підприємливості; війна, котра робить нас ворогами тих самих людей, котрих кумпанями в продажі та купівлі зробили нас промисел і торгівля, котра силує нас убивати людей, з котрими обміна думок або товарів поставила нас в зовсім дружні і поважні зносини; війна, котра своїм появленням назад змазує і набутий поступ, і вибороті вольності, війна, нарешті, послідній остаток монархічних установ і феодалних пересудів, послідня форма юрисдикції, опертої на силі і случайності, недобиток усяких ордалій і судів божих, дивоглядна аномалія серед наших сучасних установ, невияснима суперечність з усіма принципами сучасної цивілізації» [3, с. 167].

Аналізуючи причини виникнення війн, І. Франко виокремлює їх декілька: 1) спірні питання, які залишилися у спадок молодшим поколінням від старших; 2) прагнення володарів, царів, імператорів до панування над іншими народами;

3) намагання «сильних світу цього» засобом війни відвернути увагу народу від нагальних нерозв'язаних соціально-культурних проблем;

4) небувалий до цього часу сплеск мілітаризму.

Що стосується першої причини, зазначав І. Франко, то вона є цілковито очевидною: «...покоління людські тісно пов'язані одні з другими. Ми одержали в спадку по батьках наших насліддя спорних питань, вельми трудних для розв'язання: ми поносимо кару за провини наших предків. Надужиття сили і не пошанування права поспутувало народи одні з другими; вони побачились дивовижно пов'язувані і угруповані наперекір природі; розв'язати ті різномірні зв'язки і потворити природні єдності вимагало трудної і довгої праці» [3, с. 168]. Мислитель був переконаний, що розв'язати цю суперечність є справою безумовно можливою. Що ж заважає? Людям не вистачає свідомості, терпеливості, духа уступок і згоди, самозречення, отже того, що Г. Сковорода називав «самозниженням» і «очищенням душі». Отже, «зменшишся серцем», «зменшишся діянням» - здобудеш мир і спокій, будеш живою, справжньою, а не мертвою людиною.

Другу причину розв'язання війни, вважав І. Франко, стане можливим усунути тоді, коли не буде володарів-узурпаторів, коли народи отримають владу у свої руки і будуть вміло, на користь собі й іншим її застосовувати.

Натомість третю і четверту причини розв'язання війн усунути надто важко, доводить І. Франко. І це підтверджується практикою, самим життям. Чи мало, наприклад, сьогодні існує нерозв'язаних проблем у російського народу? Чи переймаються ними російські можновладці? Проблеми сягають через край, але не знаючи, яким чином їх можна вирішити, а головне – не маючи до цього жодного бажання, набагато легше відволікти свідомість людей надуманою зовнішньою загрозою і розпочати війну проти Грузії, України, бомбити багатостраждальний народ Сирії і т. ін. Ніби сьогодні про таку ситуацію писав І. Франко понад сто років тому: «Ті абсолютні владки, що вічно бояться стати око в око з своїми народами, щоб не мусили здати їм рахунку з своїх діл, бажають найрадіше відвернути уми, навести їх на інші предмети, відірвати їх від діл близьких, а вплутати в підприємства жорстокі і небезпечні, але принагідні задля обличчя слави, – нове джерело війни» [3, с. 168].

У вірші, присвяченому Росії поет писав:

Росіє, краю туги та терпіння,
Чи ж не такий ти час проводиш нині?
В тривоги й самолюб'я пустині
Позабивались старші покоління.

Тремтить вся сила краю, як заклата,
А тим часом на лютий бій за волю
Летять малії діти-голубята,
Кістями лягають у сніжному полі.

Росіє, краю крайнощів жорстоких!
Твій витязь Святогор дріма в печері,
Козацька воля спить в степах широких,

А дівчина-голубка на бульварі
Платком, а не лицарською трубою
Сигнал дає до кроволиття й бою [8, с. 167].

Як нами зазначено вище, четверта причина, що уможливило сьогодні початок третьої світової війни – є нечуваний милітаризм. Держави у погоні за озброєнням втратили будь-яку міру. Але повернемося на більше як сто років назад, коли жив і працював І. Франко. З приводу цього він писав: «Приготування до війни тривають так само ненастанно, і то всюди і в такому розмірі, про які давніші віки й не чували. І в найспокійніший час європейські народи стоять напоготові до війни, удержують величезні постійні війська, подають величезні гроші на зброю і прокормлення вояків, одним словом, стогнуть під гнітом милітаризму, котрий чим далі, тим дужче змагається з котрого натепер і виходу не видно» [3, с. 166]. Втім, як стверджував І. Франко, рано чи пізно, милітаризм закінчить існування через діалектику свого власного розвитку. А поки-що, головна причина війн, милітаризму й водночас недостатнього самопізнання знаходиться в недосконалих суспільно-економічних і політичних відносинах.

Як зазначено вище, І. Франко дотримувався певної типології воєн. Мислитель поділяв війни на справедливі і несправедливі. До справедливих він зараховував передусім національно-визвольні війни. Одним із яскравих прикладів такої війни була Визвольна війна українського народу проти магнатсько-шляхетської Речі Посполитої 1648-1654 рр. Безумовно, що за обставин, в яких жив і працював Великий Каменяр, треба було мати не лише фахові історичні знання, а й високий рівень мужності, честі, аби дати об'єктивну оцінку цієї війни. Адже не лише поляки, а й деякі українські вчені-історики паплюжили, фальсифікували її сутність (П. Куліш та ін.). Що вже й говорити про таких польських істориків, як К. Шайноха, Л. Кубалі та ін., що не лише ідеалізували тогочасну Польщу, а й намагалися зобразити Реч Посполиту як захисника християнської цивілізації на Сході слов'янського світу. Вони, як і самодержці Росії, не визнавали, (а дехто й до цього часу не визнає), національної самобутності українців і тому зображали визвольну війну українців як сліпий та кровожерливий бунт селян і козаків. Відповідь на такі закиди в І. Франка була чіткою і зрозумілою: «Один з найголовніших аргументів, котрим поляки боронять ідею історичної Польщі, є той, що нібито Польща історична мала сповняти велику місію на Сході, була «аванпостом Європи» супроти орд монгольських і татарських і несла свою культуру в дикі, безлюдні степи України, здобути кров'ю її синів. Правда то є, що ідея культурного апостольства дуже принадна і спосібна розгрівати духу людського; жаль тільки, що історичні факти аж надто ясно свідчать, що місія Польщі лежала зовсім не тут, на Сході, що впрочім, і та місія ніколи не сповнялася і що, отже, робити собі з неї право до реставрації історичної Польщі немає найменшої підстави» [5, с. 207]. Далі І. Франко застережливо додавав, що поляки завжди бажають не рівноправності, а панування, не вільної України, а її поневолення.

І. Франко на основі ґрунтовного вивчення джерел та їх осмислення доходив висновку про закономірність піднесення антифеодальної та визвольної боротьби українського народу наприкінці XVI – в першій половині XVII ст. і її прогресивність. Він поставив Визвольну війну в один ряд з Великою селянською війною в Німеччині XVI ст., Фрондою у Франції, селянськими війнами XVII – XVIII ст. С. Т. Разіна та О. І. Пугачова в Росії. Водночас І. Франко наголошував на тісному взаємозв'язку антифеодальної боротьби українського народу з його визвольною боротьбою проти національного та релігійного гніту [9, с. 194 - 205]. Підкреслюючи прогресивний, загальнонародний характер визвольної війни І. Франко зображав її очільника – гетьмана Б. Хмельницького як національного героя, як блискучого стратега і тактика.

Прогресивна методологія, глибинний аналіз, висока дослідницька кваліфікація були надійним і самодостатнім підґрунтям для з'ясування мислителем сутності боротьби карпатських опришків і гайдуків на Балканах. В історичній праці «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині» І. Франко переконливо доводив, що саме селянство було джерелом поповнення опришківських загонів. «Поневолений, битий, кривджений підданий, – писав вчений, – не можучий знайти ніде полегші ані справедливості, тікав у ліси, в гори, приставав до купи таких самих одчайдухів, і хоч чув над собою в кожній хвилині загрозу смерті, все-таки рад був хоч під тою загрозою смерті прожити свobodно, а надто ще мститися на своїх кривдниках.

Інші селяни, що сиділи на ґрунті, не дивилися тоді на розбійника як на ворога суспільного порядку ; вони бачили в нім «вільного козака», героя, завидували йому, хоч самі не раз мусіли від нього терпіти, все ж таки готові були помагати йому, дати йому поживу й притулок», остерегти перед засідкою, порадити та дати вказівки до нападу на панський двір» [6, с. 68].

І. Франко з великою симпатією оспівував образ ватажка опришківського руху – Олексі Довбуша. З великим поетичним натхненням він писав : «Хто був недавно князем і владикою тих гір, орлом того воздуха, оленем тих борів, паном тих панів аж ген по Дністрові води? Довбуш! Перед ким дрижали смілі, сильні, корилися горді? Перед Довбушем! На кого надіялися слабі, бідні і утиснені? На Довбуша! Хто був красою наших гір, начальником на наших легінів? Довбуш!» [7, с. 12]. Цілком зрозуміло і символічно, що письменник залишає свого героя живим. Як сьогодні, в серцях і думках людей звучать слова: «Герої не вмирають!».

Із глибоким співчуттям і повагою І. Франко писав і про національний рух на Балканах. Зокрема він оспівував болгарських ватажків Ненчо, Донче, Страшило, Саву, які боролися проти турецької неволі. Письменник порівнював болгарських гайдуків з карпатськими опришками, доводив спільні причини їх боротьби в основі якого лежали – соціально-економічний, національний і духовно-релігійний гніт з боку чужоземних гнобителів. «Першою, ще напівнесвідомою, але всенародною пробою супротивлення проти турків було гайдучтво, – писав І. Франко. – Котрому болгарині сталася яка кривда від турків чи від кого другого або котрий як-небудь опинився на світ круглим сиротою, без кола і двора, ішов «в Балкани», т. є. величезні ліси, що покривають Балканські гори. Там, в лісах і полонинах, гуляли ті гайдуки так, як колись наші опришки, і відтам нападали вони більшими або меншими дружинами на доли, на села і містечка, на двори турецьких башів або й своїх-таки багатих чорбаджіїв, грабували, мстилися за кривди свої й народні» [4, с. 74].

І. Франко проявляв живе зацікавлення долею і національною боротьбою слов'янських і неслов'янських народів. Зокрема чехів, литовців, угорців та ін. При цьому наголошував, що успіх боротьби залежить від єдності народів, їх взаєморозуміння і взаємодопомоги. Він був твердо переконаний в тому, що «... всяка наша хоч би й як демократична і поступова робота над здвиженням і організацією нашого люду не піде успішно і не принесе добрих плодів, доки ми не станемо бік о бік з сусідніми нам слов'янськими народами, так само зорганізованими до такої ж, як ми, боротьби» [10, с. 330].

Варто зазначити, що національно-визвольні війни І. Франко вважав прогресивними, як такими, що сприяють поступу людства на шляхах свободи і незалежності. До несправедливих і реакційних він відносив «царські війни», які часто-густо виникали із амбіцій, непомірної пихи і погорди царів, князів, імператорів, їх прагнення навіть до всесвітньої влади. Давня ворожнеча «... між вольними і невольниками, упривілейованими і неповноправними, панами і підвладними, бідними і багатими. Як ворогування між царями – не раз часто особисте...», – писав І. Франко, – було причиною несправедливої війни [3, с. 170]. Вчений на конкретних прикладах, історичних фактах доводив, що царі, королі, імператори зажди жадали слави і почестей ціною пролитої крові мільйонів своїх і чужих людей. З цією метою, а також з метою наживи, пограбувань, захоплення чужих територій вони створювали величезне військо на постійній основі. Перший приклад постійного війська, зауважував І. Франко, припадає на 1531 рік, коли був утворений Шмалькальдський союз (політичне об'єднання) німецьких протестантів у відповідь на відмову імператора Карла V і католиків визнати аусбурзьке сповідання. Цей союз зобов'язувався утримувати 12 000 військовозобов'язаних на постійній основі. Згодом він розпався і розпалася армія. Але цей приклад скоро був використаний царями і королями. Одним з перших цією ідеєю скористався король Франції, який розпочав збройну боротьбу проти шляхти і лицарства, отже, проти єдиного стану в державі, який мав право на ведення війни. Тим більше, що винайдення пороху докорінно змінило стратегію і тактику ведення бою. Тепер головною воєнною силою стала піхота і артилерія, а лицарські легіони практично втратили своє бойове призначення. І все-таки справжнє регулярне військо було створено на початку XVIII

століття. Пруський король – Фрідріх I вирішив створити міцне військо на постійній основі, загальною кількістю – 50 000 вояків, створити поліцію, яка б забезпечувала внутрішній порядок (до поліції належали всі нежонаті селяни-чоловіки, віком до сорока років включно). Отже, це був перший справжній зразок примусової військової служби.

Фрідріх-Вільгельм I збільшив військо вже до 80 000 рекрутів. Це була на той час наймогутніша сила в Європі. З таким військом захоплювалися чужі землі. Наприклад, король Фрідріх II зі своїм військом, яке він довів до 200 000 вояків, засобом війни захопив землі інших держав, загальною кількістю в майже 2 500 квадратних кілометрів з населенням понад 3 мільйони!

Не відставали й інші володарі. В Австрії запровадив рекрутчину Йосип II. Французька революція зробила примусову рекрутизацію майже всюди державним законом. Імператор Франції – Наполеон продовжив цю традицію і вже скоро більше, як пів-Європи була під його владою. Але, як кажуть самі ж французи : «Апетит приходить під час їди», і Бонапарт побажав бути володарем всього світу... Після величезних втрат здавалось би, що Франція має повернутися до мирного життя. Але так не сталося, і треба було рятувати те, що залишилося, тим більше, що загрозою став реакційний «Святий союз», до якого входили Росія, Прусія і Австрія. Зрозуміло, головною його опорою була воєнна сила. Отже рекрутизація і загальний військовий примус залишалися і надалі, *більше* того, він постійно зростав, набирав нової потужності. «Царі, що голосно проклинали всякі революційні принципи і до остатку придушували революційні змагання, робили се іменно тим знарядом, котрий витворила революція – постійними, з цілого народу набраними військами» [3, с. 177]. Із посиленням армій, мілітаризм, війни набирали все більших масштабів і приносили нечувані втрати й страждання народам.

Крім того, як доводив І. Франко, війна призводила до величезних духовних, морально-психологічних втрат. Підтвердженням тому є сумні факти, що під час російсько-японської війни (1904-1905 рр.), психічні розлади мали більше 3 000 вояків. Неймовірно більше їх було під час Першої і Другої світових воєн. Війна не лише популяризує агресію, насильницькі методи вирішення питань, (що стало надто очевидним сьогодні, коли, наприклад, вчорашні активні учасники бойових дій на Сході, здатні без особливих здавалось би на те причин, кинути гранату в інших, або ж позбавити себе життя і т. ін.). Війна дискредитує норми моралі, норми права не лише воєнного, а й мирного життя. Вона породжує безкомпромісність у відносинах людей, навіть у тих ситуаціях, де можна було б легко виявити толерантність і порозуміння. За умов війни людина, як правило, не належить собі, вона стає заручником обставин, недалекоглядних дій політиків, можновладців.

Не оминув І. Франко у своєму аналізі сутності війни і питання стратегії й тактики. Вчений дотримувався думки, згідно з якою стратегія і тактика ведення війни постійно змінюються. Передусім це залежить від розвитку засобів озброєння: нова зброя вимагає нової стратегії і тактики [3, с. 173]. Стратегія досліджує всі елементи війни, вона визначає обсяги потрібних для війни засобів і найдосконаліші способи впливу на противника; вона вирішує, який рід воєнних дій найкращим чином призведе до мети, до перемоги. Головна мета війни полягає в тому, щоб подолати спротив противника, і справою цієї науки є – вказати, який рід воєнних дій найбільш відповідає своїм засобам стосовно ворога і швидше веде до мети. Отже, як зазначав І. Франко, стратегія є наукою про війну, філософією війни. На полі бою все вирішує тактика. Вищою від стратегії є державна політика, яка розробляє і приймає рішення стосовно того, чи можна досягнути мети без війни чи – ні, чи достатньо однієї демонстрації, чи необхідно розпочинати воєнні дії. Коли війна почалася, то стратегія повинна визначити, де треба дати бій, щоби з найменшими втратами одолати противника. Подальші рішення, а саме: яким чином використати піхоту, артилерію, допоміжні засоби і сили і т. ін. визначає тактика і командири. І все-таки, на думку мислителя, вирішальним у досягненні мети війни є духовний, моральний стан військ. Водночас твердо залишаючись на гуманістичних позиціях, І. Франко впевнено говорить про те, що рано чи пізно, але людство покінчить з війнами, цим

неприродним виявом і засобом самогубства. Як діалектик, вчений висловлює думку, що війна «... виявляє ті внутрішні діалектичні движучі закони, після котрих мілітаризм, як усяка історична поява, мусить згинувати від консеквенцій власного розвитку» [3, с. 186].

На основі викладеного можна зробити такі методологічні *висновки*:

1. Війна, як і кожне соціальне явище, має свої причини, закономірності виникнення і розвитку. Це зумовлює необхідність всебічного пізнання її сутності, типології і характеру. Аналіз наукових праць І. Франка засвідчує, що вчений поділяв війни на справедливі і несправедливі, прогресивні і реакційні, а за масштабами - локальні, широкомасштабні і світові.

2. Згідно з поглядами І. Франка головними причинами виникнення війни є недосконалість соціально-економічних і політичних відносин, які породжують мілітаризм і агресію. Війна є двобічним процесом. Рушійною силою війни є внутрішні і зовнішні суперечності. Однією з основних суперечностей війни є протиборство сторін, що воюють. Ця суперечність розв'язується між сторонами, що воюють, шляхом переваги у воєнній силі або однієї, або іншої сторони і перемоги над воєнною силою супротивника. Пізнання суперечностей дає змогу розглядати воєнні процеси в їх змінах, взаємозв'язках і взаємодії. Врахування всієї сукупності зв'язків і взаємодії різноманітних аспектів війни є необхідною умовою розвитку наукової воєнної теорії, вибору обґрунтованих альтернатив в ході практичної військової діяльності.

3. Стратегія війни залежить і розробляється державною політикою, що сутнісно впливає і на тактику ведення бойових дій. Зміни в засобах, озброєнні також призводять до змін в стратегії і тактиці. Отже, у науковому дослідженні проблем війни, як довів І. Франко, варто враховувати тенденції можливих майбутніх змін і визначити загальний напрям у розвитку досліджуваного процесу. Особливо це стосується засобів ураження і засобів захисту.

4. Пізнання явищ війни, операцій, бою, підготовки збройних сил повинно розпочинатися з фіксування, виокремлення їх в сенсі кількісно-якісних характеристик. Ці характеристики мають враховуватися не лише в системах: «людина – техніка», «людина – природа», а передусім у системі «людина – людина».

5. Діалектичний підхід у науковому пізнанні явищ війни, як довів І. Я. Франко, передбачає критичне ставлення до кожного конкретного воєнного процесу, розуміння його як певної ланки у загальному ланцюгу поступового розвитку військової справи. Вчений висловив думку про те, що мілітаризм і його «дітище» – війна, як соціальне явище, приречені бути знищеними логікою власного розвитку.

Список літератури:

1. Зарубінський О. Діти війни. – К.: Український інститут досліджень екстремізму, 2015. – 31 с.
2. Война / Военно-энциклопедический словарь. Гл. ред. комиссия : Председатель Маршал Советского Союза С. Ф. Ахромеев и др. / Изд. второе. – М. : Военное издательство, 1986. – С.151.
3. Франко І. Війна і військо у наших часах / І. Я. Франко / Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 45. Філософські праці. – К. : Наукова думка, 1986 – С. 165 – 186.
4. Франко І. Із болгарських пісень народних / І. Я. Франко / Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 10. Поетичні переклади та переспіви. – К. : Наукова думка, 1977. – С. 73 – 85.
5. Франко І. Наш погляд на польське питання / І. Я. Франко / Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 45. Філософські праці. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 204 -220.
6. Франко І. Панщина та її скасування в Галичині / І. Я. Франко / Зібрання творів в п'ятдесяти томах. Т. 47. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 7 – 122.
7. Франко І. Петрії і Довбушуки / І. Я. Франко / Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 14. Повісті та оповідання (1875 –1878). – К. : Наукова думка, 1986. – С. 7 – 244.
8. Франко І. Росіє, краю туги та терпіння... / І. Я. Франко / Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 1. Поезія. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 167.

9. Франко І. Я. Хмельниччина 1648 – 1649 років у сучасних віршах / І. Я. Франко / Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 31. К. : Наукова думка, 1978. - С.188 -253.
10. Франко І. Чи ми хоч тепер прокинемось ? // Світ. – 1882. – № 18.– С. 330.

References:

1. Zarubins'kyu O. Dity viyny [Children of war]. Kyiv. 2015. Ukrayins'kyu instytut doslidzhen' ekstremizmu. 31 p.
2. Voyna [War] / Voenno-entsiklopedicheskiy slovar. Gl. red. komissiya: Predsedatel Marshal Sovetskogo Soyuza S. F. Ahromeev i dr. / Izd. vtoroe. – Moskva. 1986. Voennoe izdatelstvo. 151 p.
3. Franko I. Viyna i viys'ko u nashykh chasakh [War and military forces in our times]. Zibrannya tvoriv u p"yatdesyaty tomakh. Vol. 45. Filosofs'ki pratsi. Kyiv. 1986. Naukova dumka. pp. 165 – 186.
4. Franko I. Iz bolhars'kykh pisen' narodnykh [From Bulgarian folk music]. Zibrannya tvoriv u p"yatdesyaty tomakh. Vol. 10. Poetychni pereklady ta perespivy. Kyiv. 1977. Naukova dumka. pp. 73 – 85.
5. Franko I. Nash pohlyad na pol's'ke pytannya [Our vision of Polish problem]. Zibrannya tvoriv u p"yatdesyaty tomakh. Vol. 45. Filosofs'ki pratsi. Kyiv. 1986. Naukova dumka. pp. 204 -220.
6. Franko I. Panshchyna ta yiyi skasuvannya v Halychyni [Serfdom and its abolition in Galicia]. Zibrannya tvoriv v p"yatdesyaty tomakh. Vol. 47. Kyiv. 1986. Naukova dumka. pp. 7-122.
7. Franko I. Petriyi i Dovbushchuky. Zibrannya tvoriv u p"yatdesyaty tomakh. Vol. 14. Povisti ta opovidannya (1875 –1878). Kyiv. 1986. Naukova dumka. pp. 7-244
8. Franko I. Rosiye, krayu tuhy ta terpinnya... [Russia, the land of anguish and suffering...]. Zibrannya tvoriv u p"yatdesyaty tomakh. Vol. 1. Poeziya. Kyiv. 1976. Naukova dumka. p. 1764.
9. Franko I. Ya. Khmel'nychchyna 1648 – 1649 rokiv u suchasnykh virshakh [Khmelnysky region during 1648-1649 years in modern poems]. Zibrannya tvoriv u p"yatdesyaty tomakh. Vol. 31. Kyiv. 1978. Naukova dumka. pp. 188 -253.
10. Franko I. Chy my khoch teper prokynemos'? [Will we wake up at least now?] Svit. 1882. – Vol. 18. – P. 330.

語

